
AUGALŲ PAVADINIMAI, REIŠKIAMI PASTOVIAISIAIS ŽODŽIŲ JUNGINIAIS

Aurelija Genelytė

Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, Lietuva

BENDROSIOS PASTABOS

Šiaurės panevėžiškių šnektose augalų pavadinimai dažnai nusakomi ne tik vienu žodžiu (pvz, *bóbmoterė* „juodoji kiauliuogė“ (*Solanum nigrum*), *korīntas* „medlieva“ (*Amelanchier*) ir kt.), bet ir pastoviaisiais žodžių junginiais¹. Šiame straipsnyje aptariami tik šnektoms būdingi augalų pavadinimai, t. y. tokie žodžių junginiai, kurie kuo nors skiriasi nuo bendrinėje kalboje ar kitose tarmėse vartojamų augalų vardų. Tuo norima parodyti šnektų leksikos skirtynes nuo bendrinės kalbos, išryškinti bendrinėje kalboje nežinomus, bet šnektose aktyviai vartojamus augalų pavadinimus.

Kalbotyroje įprasta skirti laisvuosius ir nelaisvuosius žodžių junginius². Sintaksės tyrėjai akcentuoja, kad laisvieji žodžių junginiai kuriami iš naujo kiekvienu kalbėjimo akto atveju. Tokius žodžių junginius galima semantiškai išskaidyti, nes juos sudaro savarankiškos leksinės reikšmės žodžiai, o nelaisvieji (pastovieji) žodžių junginiai yra stabilūs, neskaidomi. Jie kalbėjimo metu ne kuriami, o funkcionuoja kaip susiformavę vienetai.

Sudėtiniai terminai – iš dviejų ar daugiau žodžių susidedantys junginiai, kuriais yra įvardijamos sudėtinės (dažniausiai rūšinės) tam tikros srities sąvokos. Šiaurės panevėžiškių šnektose tokiais dvižodžiais ar trižodžiais sudėtiniais terminais yra įvardijama nemažai augalų. Vieni žodžių junginiais reiškiami augalų pavadinimai atlieka tik nominatyvinę funkciją – tiksliai pažymi tam tikras sąvokas, pvz.: *báltasai dagīlis* „gelsvalapė usnis“ (*Cirsium oleraceum*), *smírdamas ramunėlis* „bevainikė ramunė“ (*Matricaria discoidea*), *žiėminė bŭlvė* „bulvinė saulėgrąža“ (*Helianthus tuberosus*) ir kt. Tokie pavadinimai neturi jokių emocinių atspalvių, tai įprasti, pastovūs, dažnai tik augalo rūšį nurodantys žodžių junginiai, todėl frazeologizmais nelaikytini³. Jų komponentai nurodo realią tikrovę ir yra suprantami tiesiogine reikšme.

Kiti žodžių junginiai, atlikdami nominatyvinę funkciją, yra vaizdingi ir turi vientisą reikšmę, pvz.: *vėlnio rėšutas* „agaras“ (*Trapa*), *vīlko pupà* „baltažiedis lubinas“ (*Lupinus albus*), *daržėlio dorimas* „juozažolė“ (*Hyssopus officinalis*). Šie

raiškūs ir vaizdingi žodžių junginiai sąvokas išreiškia konkrečiais regimais vaizdais, todėl tokie terminai kartu yra ir frazeologiniai junginiai. Jų sudaromųjų komponentų tiesioginės reikšmės esti silpniau arba visiškai išblėsusios, t. y. desmantizuotos.

FRAZEOLIGINIAI PASAKYMAI

Šnektose nemažai augalų yra įvardijama frazeologiniais junginiais, kuriuos būtų galima vadinti terminologiniais frazeologizmais. Tai ekspresyvūs ir vaizdingi pastovios leksinės ir gramatinės sandaros, vientisos reikšmės žodžių junginiai (plg. J. Pikčilingio nuomonę, kur terminologiniais frazeologizmais yra laikomi įprasti, pastovūs, nevaizdingi žodžių junginiai).

Frazeologizmai gali būti analizuojami remiantis įvairiais kriterijais. Čia jie aptariami reikšmės ir struktūros atžvilgiais.

Semantinė frazeologizmų klasifikacija

Semantinė klasifikacija atskleidžia esminius frazeologizmų bruožus. Ši klasifikacija rodo frazeologinės reikšmės ir frazeologizmo narių semantikos santykius⁴. Klasifikuojant frazeologizmus atsižvelgiama į lietuvių kalbos frazeologijos specifiką, dėl to mechaniskas kurios nors klasifikacijos taikymas lietuvių kalbos frazeologijai nėra priimtinas⁵.

Semantiniu požiūriu lietuvių kalbos frazeologizmai klasifikuojami nevienodai. Kai kurie tyrinėtojai (pvz., Z. Jonikaitė, J. Pikčilingis), atsižvelgdami į frazeologizmų sustabarėjimo ir žodžių reikšmės išblėsimą laipsnį, skiria du frazeologizmų tipus: idiomias ir laisvesnius frazeologinius junginius, vadinamuosius metaforinius frazeologizmus⁶. Kiek kitaip frazeologizmus klasifikuoja B. Kalinauskas, skirdamas tris šnekamosios kalbos frazeologizmų grupes: 1) idiominius, 2) metaforinius, 3) frazeoloidus⁷.

E. Jakaitienė semantikos atžvilgiu skiria nemotyvuotas ir motyvuotas reikšmės frazeologizmus, pirmuosius vadindama idiomomis, o antruosius klasifikuodama į 1) tropinius, 2) lyginamuosius, 3) frazeologines samplaikas⁸. Šiame straipsnyje reikšmės požiūriu skiriami idiominiai bei metaforiniai frazeologizmai, pastarieji dar smulkiau klasifikuojami į gyvulinius, buitinius ir mitologinius.

Idiominiai frazeologizmai – visiškai sustabarėję žodžių junginiai, kurių visumos reikšmė nepriklauso nuo juos sudarančių dėmenų reikšmės. Visi šnektose užrašyti idiomomis išreikšti augalų pavadinimai yra sudaryti su asmenvardžiais, t. y. vienas iš idiomos komponentų yra tikrinis krikščioniškas vardas – *Jonas*, *Juozapas* ar *Petras*, pvz.: *švento Jono barškutėlė* „barškutis“ (*Rhinanthus*), *švento Jono dobilėlis* „perluotis“ (*Anthyllis*), *švento Juozapo žiedėliai* „baltažiedė plukė“ (*Anemone nemorosa*), *švento Petro rykštė* „baltašaknė“ (*Polygonatum*), *švento Petro raktėliai* „pavasarinė raktažolė“ (*Primula veris*). Atitinkami šventųjų vardai patenka į frazeologinius augalų pavadinimus priklausomai nuo to, per kurio šventojo vardo dieną augalas žydi ar bręsta, pvz.: baltažiedė plukė (*Anemone nemorosa*) pražysta kovo mėnesį, maždaug per Juozapines (kovo 19 d.); barškutis (*Rhinan-*

thus) ir perluotis (*Anthyllis*) dažniausiai žydi birželį per šventą Joną. Tik pavasarinė raktažolė (*Primula veris*) ir baltašaknė (*Polygonatum*) žydi gegužės mėnesį, o savo pavadinimuose turi švento Petro vardą, kurio vardinės yra birželio 29 d.⁹

Metaforinių frazeologizmų leksinė reikšmė nujaučiamai susijusi su junginio komponentų perkeltinėmis reikšmėmis. Frazeologizmų sudaromieji dėmenys yra susiję asociatyviniais ryšiais. Pagrindinis jų žodis čia suprantamas metaforiškai, kuris, paveikęs priklausomąjį žodį, visą junginį paverčia išplėsta metafora – metaforiniu frazeologizmu. Dauguma tokiu būdu sudarytų augalų pavadinimų priklauso gyvulinių metaforinių frazeologizmų grupei, t. y. jų priklausomaisiais žodžiais eina gyvosios gamtos objektų pavadinimai (paukščių, vabzdžių, roplių ir kt. vardai), pvz.: *kiškio kanapės* „kiškio ašarėlės“ (*Briza media*), *kiškio kopūstas* „paprastasis kiškiakopūstis“ (*Oxalis acetosela*), *vilkų pupa* „baltažiedis lubinas“ (*Lupinus albus*), *kiaulių mėlynė* „keturlapė vilkauogė“ (*Paris quadrifolia*), *gaidžio skiauterėlė 1* „celiozija“ (*Celosia*), 2) „forzitiija“ (*Forsytia*), *žvirblio rūta* „vaistinė žvirbliarūtė“ (*Fumaris officinalis*), *gegutės duona* „raudonoji žiognagė“ (*Geum rivale*), *bičių duona* „kūpolis“ (*Melampyrum*), *varlių cibūliai* „varlinis vikšris“ (*Juncus runarius*).

Kitus pavadinimus, remiantis priklausomaisiais žodžiais, būtų galima pavadinti buitiniiais, poetiniais ar mitologiniais metaforiniais frazeologizmais, pvz.: *núotakos ašara* „karpatinis katilėlis“ (*Campanula carpatica*), *palioko ašara* „fuksija“ (*Fuchsia*), *sniėgo rōžė* „snieguolė“ (*Galanthus*), *vėlnio rėšutas* „agaras“ (*Trapa*).

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, būdingiausia tokių augalų pavadinimų savybė – vaizdinė-perkeltinė reikšmė. Daugelio jų reikšmė susijusi su tiesiogine žodžių reikšme (pvz., *gegutės duona*, *vilkų pupa*, *kiaulių mėlynė*), tačiau realaus pagrindo ji neturi.

Beveik visi šnektose vartojami terminologiniai frazeologizmai yra semantiškai motyvuoti, jie suprantami perkeltine reikšme. Pvz., karpatinis katilėlis (*Campanula carpatica*) ir fuksija (*Fuchsia*) vadinami *núotakos* ir *palioko ašaromis*, nes jų žiedų forma primena lašą, ašarą; *gaidžio skiauterėlių* „forzitijų“ (*Forzitia*) ir „celiozijų“ (*Celosia*) pailgi ir karpyti žiedynai tikrai panašūs į gaidžio ar vištos skiauterę; *sniėgo rōžė* „snieguolė“ (*Galanthus*) žydi anksti pavasarį vos nutirpus sniegui; *vėlnio rėšuto* „agaro“ (*Trapa*) vaisius turi keturias ataugas, kurios labai panašios į ragiukus; *kiaulių mėlynė* „keturlapė vilkauogė“ (*Paris quadrifolia*) seniau buvusi pagrindinis vaistas kiaulėms susirgus raudonlige. Priklausomaisiais frazeologizmų žodžiais einantys gyvūnų, paukščių arba roplių vardai (pvz., *kiškis*, *vilkas*, *gegutė*, *žvirblis*, *bitė*, *varlė* ir pan.) tarsi pažymi, kad pagrindiniu žodžiu einantis augalo genties vardas (pvz., *kanapė*, *kopūstas*, *pupa*, *rūta* ir pan.) yra mažesnis, menkesnės vertės nei realiai gamtoje egzistuojantis. Taip parodomas skirtumas tarp menkaverčių ir vertingų vaistinių, medingųjų ar maistinių augalų.

Frazeologizmų struktūriniai tipai

Frazeologiniai augalų pavadinimai – ne šiaip sau automatiškai sujungti žodžiai, bet tam tikri struktūriniai tipai. Kiekvienas frazeologizmas turi pagrindinį žodį – branduolį, nuo kurio priklauso viso frazeologizmo tipas.

Narių kiekio atžvilgiu skirtini dviejų ir trijų žodžių junginiai. Beveik visi frazeologiniai augalų pavadinimai šnektose reiškiami dviejų leksemų junginiais. Produktiviausias tokių frazeologizmų darybos tipas yra „daiktavardis + daiktavardis“, t. y. daiktavardžių junginiai su nederinamojo pažyminio kilmininku pvz.: *bičių dúona*, *kiškių kanāpė* ir kt. Siejamieji tokių frazeologizmų žodžiai yra sintaksiškai nelygiaverčiai: vienas jų dėmuo sintaksiškai svarbesnis, pagrindinis, o kitas – sintaksiškai priklausomas. Tai vadinamieji prijungiamieji frazeologizmai, kurių dėmenys susiję valdymo ryšiais¹⁰. Iš 20 šnektose fiksuotų termininių frazeologizmų tik penki sudaryti iš trijų leksemų. Jų struktūros modelis yra toks: būdvardis (kilmininkas) + daiktavardis (kilmininkas) + daiktavardis (vardininkas), pvz.: *švento Jono barškutėlė* „barškutis“ (Rhinanthus), *švento Jono dobilėlis* „perluotis“ (Anthyllis), *švento Juozapo žiedėliai* „baltažiedė plukė“ (Anemone nemorosa), *švento Petro rýkštė* „baltašaknė“ (Polygonatum), *švento Petro raktėliai* „pavasarinė raktažolė“ (Primula veris). Visi frazeologizmai, turintys daiktavardinį branduolį, sakiniuose vartojami daiktavardiškai (papildiniais, vardinėmis tarinio dalimis).

Kai kuriuose frazeologiniuose junginiuose pasitaiko nelietuviškos kilmės žodžių, svetimybų, pvz., *palioko āšara* (plg. rus. поляк, brus. поляк, l. polak „lenkas“) „fuksija“ (Fuchsia), *varlių cibūliai* (plg. s. l. cybula, l. cebula „svogūnas“) „varlinis vikšris“ (Juncus runarius). Tačiau pakeitus svetimybę bendrinės kalbos žodžiu, frazeologinio junginio neliktų, šnektų atstovams jis būtų net nesuprantamas, nes būtų sugriautas jo pastovumas, žodžių junginio atkuriamumas.

SUDĖTINIAI TERMINAI

Šnektose dvižodžiais (rečiau trižodžiais) sudėtiniais terminais dažniausiai reiškiami rūšių pavadinimai. Pagrindinis (antrasis) jų dėmuo nurodo patį augalą (gentį), o šalutinis (pirmasis) – rūšį. Kai kurie augalai (pvz., jurginas, lelija, mėta) turi gana daug rūšių, todėl ir šnektose jos išskiriamos pagal įvairius augalų skiriamuosius požymius.

Sudėtinių terminų šalutinių dėmenų funkcijos

Rūšiniai pavadinimai gali būti sudaryti remiantis įvairiu pagrindu. Kartais jie sudaromi augalus logiškai klasifikuojant (pagal augalo didumą – mažumą ir kt.), pvz.: *didžiasai gvaizdikas* „didysis serentis“ (Tagetes erecta), *didžiasai jurginas* „dailiažiedis jurginas“ (Dahlia); *mažāsai gvaizdikas* „gvazdikinis serentis“ (Tagetes patula), *mažoji snaigė* „snieguolė“ (Galanthus). Dažniausiai rūšiniai pavadinimai nurodo augalo būdingą skiriamąjį požymį. Tokiais atvejais sudėtinių terminų šalutiniais dėmenimis nurodoma augalo:

1. Augimo vieta. Kultūriniai augalai dažniausiai įvardijami tokiais rūšiniais dėmenimis: *kambarinis*, *langinis*, *darželio* ir pan., pvz.: *darželio brūknė* „žiemė“ (Vinca), *darželio dilgynė* „celiozija“ (Celosia), *darželio ramunėlis* „daugiametė saulutė“ (Bellis perennis), *darželio žliūgė* „aitrusis šilokas“ (Sedum acre), *kambarinė eglutė* „kalnarūtė“ (Asplenium), *kambarinė dilgynė* „hibridinis margenis“ (Coleus

hybridae), *kambarinė našlaitė* „ciklamenas“ (Cyclamen); *laukinė mėta* „dirvinė mėta“ (Mentha arvensis), *laukinė obelė* „miškinė obelis“ (Malus sylvestris), *lauko lelijà* „miškinė lelija“ (Lilium martagon), *laukinė rožytė* „vijoklis“ (Convolvulus), *miško rožytė* „snaputis“ (Geranium). Kiti šią reikšmę turinčių sudėtinių terminų pavyzdžiai: *kāpinė panavijà* „siauralapis bijūnas“ (Paeonia tenuifolia), *vandėnė*, *vandeninė*, *vandenio lelijà* „vandens lelija“ (Nymphaea), *vandenio mėta* „vandeninė mėta“ (Mentha aquatica).

2. Laikas, kada augalas žydi, mezga vaisius ir pan. Pvz.: *dvižolis raudónas dóbilas* „raudonasis dobilas“ (Trifolium pratense), *vasarínis jurgínas* „didžiagraižis jurginas“ (Dahlia pinnata), *žiėminė bulvė* „bulvinė saulėgraža“ (Helianthus tuberosus).

3. Išorinės augalo ypatybės:

a) žiedų spalva, pvz.: *báltasai dagìlis* „gelsvalapė usnis“ (Cirsium oleraceum), *baltóji dilgynė* „baltažiedė notrelė“ (Lamium album), *geltónasai ramūnis* „kaukazinė laumenė“ (Doronicum caucasicum), *geltonóji tabokà* „tabakas machorka“ (Nicotiana rustica), *raudonóji tabokà* „kvapusis tabakas“ (Nicotiana longiflora), *rudóji lelijà* „raudonoji lelija“ (Lilium bulbiferum), *rūžavasai ramūnis* „chrizantema“ (Chrysanthemum);

b) žiedyno forma, pvz., įvairios jurginų (Dahlia) rūšys: *adatínis* „chrizanteminis“, *bičkoris*, *bičkorėlis* „pomponinis“, *didžgalvis* „dailiažiedis“, *gerbenėtas* „pomponinis“, *kutosínis* „pomponinis“, *pilnavidūris* „chrizanteminis“, *plūnksniškas* „kaktusinis“, *spūris* „chrizanteminis“, *sūktas* „rutulinis“; *garbānė panavijà* „siauralapis bijūnas“ (Paeonia tenuifolia), *raitūzė*, *vyniótinė lelijà* „raudonoji lelija“ (Lilium bulbiferum), *spūrginis nastānas* „kininis ratilis“ (Callistephus chinensis);

c) lapų forma ir paviršiaus ypatybės, pvz.: *mōrkinė panavijà* „siauralapis bijūnas“ (Paeonia tenuifolia), *pūkinė*, *pūkūota mėta* „apskritalapė mėta“ (Mentha rotundifolia), *šilkínis dobiliūkas* „baltasis dobilas“ (Trifolium repens).

4. Vidinės augalo ypatybės:

a) augalo kvapas, pvz.: *kvėpiančioji mirta* „žiemė“ (Vinca), *smirdamas ramunėlis* „bevainikė ramunė“ (Matricaria discoidea);

b) medžiaga, kurios tam tikrą kiekį turi augalas, pvz.: *cukrínis burōkas* „cukrinis runkelis“ (Beta vulgaris saccharifera);

c) individualiosios vidinės ypatybės, pvz.: *gývasai medėlis* „tuja“ (Thuja), *pānska lelijà* „karališkoji lelija“ (Lilium regale), *kviėtkinė bruknià* „žiemė“ (Vinca), *nedilgióji*, *nepiktóji dilgynė* „baltažiedė notrelė“ (Lamium album), *lipnióji žolė* „kibusis lipikas“ (Galium aparine), *piktóji dilgynė* „gailioji dilgėlė“ (Urtica dioica), *žýdinti žliūgė* „aitrusis šilokas“ (Sedum acre).

5. Augalo kilmė, pvz.: *amerikōniška žolė* „galinsoga“ (Galinsoga), *zagranýčios eglėlė* „tuja“ (Thuja).

6. Augalo paskirtis, pvz.: *vaīstinė mėlynė* „keturlapė vilkauogė“ (Paris quadrifolia).

Sudėtinių terminų gramatinė raiška

Šių terminų pagrindiniu dėmeniu visada eina konkretus daiktavardis (juo nurodoma augalo gentis), kuris yra žodžių junginio gramatinis centras. Įvardijant sudėti-

niais terminais augalus ar jų rūšis, pagrindinis žodis su šalutiniu žodžių junginio dėmeniu dažniausiai būna susijęs derinimo arba valdymo ryšiu. Pagal pagrindinio ir šalutinio dėmens sintaksinius santykius skirtinos dvi sudėtinių terminų grupės: 1) derinamojo pažyminio, 2) valdomojo pažyminio¹¹.

Derinamojo pažyminio sudėtinius terminus dažniausiai sudaro:

1. Įvardžiuotinis (ar paprastasis) kokybinis būdvardis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz.: *báltasai dagĩlis* „gelsvalapė usnis“ (Cirsium ole-raceum),¹² *didžiasai gvaizdikas* „didysis serentis“ (Tagetes erecta), *gývasai medėlis* „tuja“ (Thuja), *geltonóji tabokà* „tabakas machorka“ (Nicotiana rustica), *lipnióji žolė* „kibusis lipikas“ (Galium aparine), *māžasai gvaizdikas* „gvazdikinis serentis“ (Tagetes patula), *nedilgióji, nepiktóji dilgỹnė* „baltažiedė notrelė“ (Lamium album), *piktóji dilgỹnė* „gailioji dilgėlė“ (Urtica urens), *raudonóji tabokà* „kvapūs tabakas“ (Nicotiana longiflora).

2. Būdvardis su priesaga *-inis, -ė* (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz.: *adatĩnis jurgĩnas* „chrizanteminis jurginas“ (Dahlia), *kambarĩnė dilgỹnė* „hibridinis margenis“ (Coleus hybridae), *kāpinė, mōrkinė, pūkĩnė panavijà* „siauralapis bijūnas“ (Paeonia tenuifolia), *kutosĩnis jurgĩnas* „pomponinis jurginas“ (Dahlia), *spūrgĩnis nastarĩnas* „kininis ratilis“ (Callistephus chinensis), *šilkĩnis dobiliūkas* „baltasis dobilas“ (Trifolium repens), *vaĩstinė mėlỹnė* „keturlapė vilkauogė“ (Paris quadrifolia), *žiėminė bŭlvė* „bulvinė saulėgraža“ (Helianthus tuberosus).

3. Įvardžiuotinis (ar paprastasis) neveikiamosios rūšies dalyvis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz.: *smĩrdamas ramunėlis* „bevainikė ramunė“ (Matricaria discoidea), *sũktas jurgĩnas* „rutulinis jurginas“ (Dahlia).

4. Įvardžiuotinis (ar paprastas) veikiamosios rūšies dalyvis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz.: *kvėpiančioji mūrta* „žiemė“ (Vinca), *žýdinti žliūgė* „uolaskėlė“ (Saxifraga).

5. Sudurtinis būdvardis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz.: *bičkorĩnis, bičkoris jurgĩnas* „pomponinis jurginas“ (Dahlia), *didžgalvis, šimtažiedis jurgĩnas* „dailiažiedis jurginas“ (Dahlia).

Valdomojo pažyminio sudėtiniai terminai dažniausiai būna tokio tipo: valdomasis daiktavardis (pažyminys) + valdantysis daiktavardis (pažymimasis žodis). Visais atvejais valdomasis daiktavardis yra reiškiamas kilmininku, pvz., *daržėlio brŭknė* „žiemė“ (Vinca), *daržėlio ramunėlis* „daugiametė saulutė“ (Bellis perennis), *laũko lelijà* „miškinė lelija“ (Lilium martagon), *laũko rožýtė* „vijoklis“ (Convolvulus), *miško rožýtė* „snaputis“ (Geranium), *vādenio mėtà* „vandeninė mėta“ (Mentha aquatica).

IŠVADOS

Augalų pavadinimai, reiškiami pastoviaisiais žodžių junginiais, skirtini į dvi grupes: 1) frazeologinius pasakymus, 2) sudėtinius terminus. Iš 20 šnektose užrašytų termininių frazeologizmų 5 laikytini idiomomis, sudarytomis su asmenvardžiais, 15 pavadinimų skirtini metaforinių frazeologizmų grupei. Metaforiniai frazeologizmai, remiantis priklausomaisiais žodžiais, skirstytini į gyvulinius, bui-

tinus, poetinius ir mitologinius. Dažniausiai frazeologiniai augalų pavadinimai reiškiami dviejų žodžių junginiais. Produktiviausias darybos tipas – daiktavardis + daiktavardis.

Sudėtiniais terminais laikytini augalų pavadinimai, kurie atlieka tik nominatyvinę funkciją ir nėra vaizdingi. Šnektose daugiausia vartojama iš dviejų dėmenų sudarytų sudėtinių terminų, kurių didžiąją dalį sudaro rūšių pavadinimai. Pagal pagrindinio ir šalutinio dėmens sintaksinius ryšius jie skirstytini į dvi grupes: 1) derinamojo pažyminio, 2) valdomojo pažyminio. Dvižodžiai sudėtiniai terminai dažniausiai reiškiami: 1) įvardžiutinis ar paprastas būdvardis + daiktavardis, 2) būdvardis su priesaga *-inis, -ė* + daiktavardis, 3) įvardžiutinis ar paprastas neveikiamasis dalyvis + daiktavardis, 4) įvardžiutinis ar paprastas veikiamasis dalyvis + daiktavardis, 5) sudurtinis būdvardis + daiktavardis. Dvižodžių sudėtinių terminų šalutinis dėmuo dažniausiai nurodo: 1) augalo augimo vietą, 2) laiką, kada augalas žydi, mezga vaisius ir pan., 3) išorinius augalo požymius, 4) vidinius augalo požymius, 5) kilmės vietą, 6) paskirtį¹³.

Gauta
2001 06 07

Nuorodos

¹ Tyrimui medžiaga buvo pačios autorės renkama Pakruojo (daugiausia apie Klovainius), Pasvalio (apie Krinčiną, Vaškus ir Grūžius) ir Biržų (apie Pabiržę) rajonuose.

² V. Labutis, *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1994, p. 30; *Lietuvių kalbos gramatika*, ats. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1976, t. III, p. 10.

³ Yra ir kitokių nuomonių. Pvz., J. Pikčilingis skiria dvi frazeologizmų grupes: terminologinius, arba denotatus, ir stilistinius, arba konotatyvus. Stilistiniais yra laikomi raiškūs, vaizdingi žodžių junginiai, o terminologiniais – pastovūs žodžių junginiai, kurie tiksliai įvardija tam tikrą sąvoką, vartojamą moksle. Jie iš pat prigimties yra be jokių emocijų ekspresinių priedų arba jų pirmykštis vaizdas ir ekspresija, jiems virtus terminais, yra išblėšęs. (Žr. J. Pikčilingis, *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius: Mintis, 1975, d. II, p. 348. Tačiau dauguma kalbininkų pabrėžia, kad vaizdingumas yra viena svarbiausių frazeologizmų ypatybių, tokiu atveju vaizdingumo neturintys sudėtiniai terminai neturėtų būti laikomi frazeologizmais. Žr.: V. Drotvinas, *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*, Vilnius: 1987, p. 60; E. Jakaitienė, *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius: Mokslas, 1980, p. 99; B. Kalinauskas, *Lietuvių šnekamosios kalbos frazeologija*, Vilnius: 1974, p. 9; J. Paulauskas, *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1977, p. 6.

⁴ V. Drotvinas, op. cit., p. 62.

⁵ B. Kalinauskas, op. cit., p. 39.

⁶ Z. Jonikaitė, Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1961, Nr. 4, p. 255–277; J. Pikčilingis, op. cit., p. 348.

⁷ B. Kalinauskas, op. cit., p. 31.

⁸ E. Jakaitienė, op. cit., p. 97.

⁹ Krikščioniški vardai lietuvių kalboje išplito po krikščionybės įvedimo. J. Lipskienės teigimu, į frazeologinius junginius jie įėjo kur kas vėliau. Tas procesas tebevyksta ir šiuo metu. Plačiau žr.: J. Lipskienė, Frazeologiniai junginiai su asmenvardžiais, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1977, Nr. 17, p. 188.

¹⁰ B. Kalinausko terminu, tai atributinės dviviršūnės frazemos, t. y. žodžių junginio formos frazeologizmai, kurių abu nariai turi frazeologinę reikšmę ir santykiauja kaip pažymins su pažymimuoju žodžiu. Žr.: B. Kalinauskas, op. cit., p. 93–94.

¹¹ Sudėtinių terminų struktūra aptariama remiantis K. Gaivenio išskirtais dvižodžių sudėtinių terminų gramatinių konfigūracijų modeliais. Žr.: K. Gaivenis, Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1975, Nr. 16, 57–89.

¹² Rytų ir šiaurės Lietuvoje įvardžiuotinių būdvardžių *u* kamienų ardo *ia* ir *a* kamienas. Plačiai vartojamos vienaskaitos vardininko tarminės formos, pvz., *báltasai*, *plátasai* ir kt. Žr.: Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 279–280.

¹³ Už vertingas pastabas esu nuoširdžiai dėkinga doc. habil. dr. V. Vitkauskui ir doc. dr. S. Keiniui.

Aurelija Genelytė

THE NAMES OF PLANTS EXPRESSED BY COMBINATION OF WORDS

S u m m a r y

This paper analyses the names of plants of the Aukštaičiai dialect (Pasvalys, Pakruojis, Biržai regions), which are expressed by a combination of words and differ from the present-day term. In respect of structure, such terms can be classified into two types: 1) phraseological combinations, 2) compound terms. The main difference between them is that phraseological combinations are figurative expressions and compound terms have no figurativeness: the first component describes the species of a plant and the second describes the genus.